

ТМ	Г. XXXIV	Бр. 2	Стр. 699-714	Ниш	април - јун	2010.
----	----------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 316.1

Оригинални научни рад
Примљено: 6. 3. 2010.

Љубиша Митровић
Филозофски факултет
Ниш

СОЦИОЛОШКЕ МАРГИНАЛИЈЕ О ДИЈАЛЕКТИЦИ СВЕТА, ЧОВЕКА И ДРУШТВА

Резиме

У раду аутор излаже своје социолошке маргиналије о свету, човеку, идентитету, друштву и историји. У центру његове анализе и синтетичке рефлексije налазе се кључна филозофска и социолошка питања, која он критички формулише и интерпретира.

Поента његових маргиналија је у апострофирању ангажоване улоге социологије као науке и позива у савремености, да она, као критичка рефлексija о друштву, служи Истини, Доброти и Еманципацији, односно рационалној самоспознаји друштва, како би његови актери активно учествовали у његовој самопроизводњи.

Кључне речи: човек, идентитет, друштво, историја, глобализација, социологија

*Социологија почиње ослобађајући свет од илузија
и наставља ослобађајући себе.*

Алвин Гулднер

1. *Свет* као универзум представља *Једно и Све*. Јединство различитих елемената – природе, друштва и човека, у вечитом кретању. За ову истину знали су још стари Грци (Парменид, Хераклит, Платон). Они су је открили у својој потрази за праелементом света, његовом структуром и демијургом његових мена. Открили су велику истину о дијалектичкој повезаности свих елемената у свету, као и то да је све пролазно, и да је само пролазност вечна.

2. *Човек* је мултикомплексно, замршено и немирно биће. Софокле је у својим радовима записао *од свих чуда на свету, човек је*

највеће. Постоје контроверзне дефиниције човека у распону од *оне* коју је дао М. Горки – *човек највеће чудо природе и украс света*, па до тврдње Гилберта – *човек је једина грешка природе*.

Човек је производ еволуције и произвођач сопствене и друштвене историје. Кроз људску врсту материја је постала самосвесна, а човек радознала и вечито неспокојна *трска која мисли*, и главом и срцем. Загледан у бескрајне космичке просторе који својом тишином ужасавају (Паскал), дивећи се звезданом небу над нама и моралном закону у нама (Кант).

3. Претесне су све дефиниције у које бисмо појмовно хтели сабити, интерпретирати човекову неухватљиву и сложену природу. Отуда у свакој епохи нов напор истраживача (научника, филозофа) да изнова одгонетну и дефинишу тајну природе човека – *тог бића на путу* (Хајдегер).

У интелектуалној одисеји и радионици човечанства – његових најумнијих мислећих глава, филозофа и научника – од антике до данас конструисане су бројне одредбе човековог бића, у распону од *homo religiosus*, *homo sapiens*, *zoon politikon*, *homo faber*, *homo practicus*, *homo liberticus*, *homo economicus*, *homo historicus*, *homo turisticus*, *homo konsumericus*, *homo ludens*, *homo cybera* до мултикомплексног бића. Производња тих дефиниција није завршена. Отворен је конкурс за нове номинације.

4. У фаустовској тежњи за сазнањем човек је непрестано померао границе истине од релативних ка апсолутним и обрнуто. У тој тежњи и *Прометеј*, тај први светац и револуционар у филозофском календару слободе, крао је ватру од богова да би је даривао људима, како би им обасјао пут и утоплио дом. А *Хераклит* је писао о логосу/дијалектици ватре као праелементу и демијургу света, истичући да је образовање *образованима друго сунце, а карактер судбина*.

5. *Људска природа* производ је дуге природне еволуције, али и друштвене и културне историје човека и човечанства.

6. У основи сваког погледа на свет и формирања идентитета лежи одређена *филозофија*. Стара Хелада представљала је огњиште мудрости. У њој је рођена филозофија као облик рационалног сазнања и основа европске културе. Сократова мудрост није настала у монашкој ћелији, већ на атинском тргу, на агори, у дијалогу са слободним грађанима и саговорницима. По њему, највиша је мудрост исписна на Делфијском храму: *Спознај себе*. За Грке, јединство етике и естетике, морала и политике, представљало је не само филозофско-хуманистички идеал, већ и грађанску врлину и јавно добро. *“Правда је највећа од свих врлина; у њој су сакупљене, као у жижи, све људске врлине”*, писао је Аристотел у *„Никомаховој етици“*.

7. Човеков персонални и групни/колективни *идентитет* је производ и произвиђач друштва и и социо-културне динамике човечанства.

У грубој класификацији социо-културне производње идентитета и теоријских конструкција о њима, могла би се направити периодизација различитих *типова идентитета*, полазећи, најпре, од историјских типова глобалних друштава: традиционални, модерни и постмодерни; или пак, од супстанцијалних разлика у карактеру идентитета на: *затворени* (органични, монолитни, антејски); *полуотворени* (мобилни, плурални, изломљени) и *отворени* (пројектни, постулирани, транскултурни...). И као што постоји преображај од наслеђених ка стеченим друштвеним положајима у процесу развоја друштва од традиционалног ка модерном, тако је и са идентитетима: они трпе метаморфозу од затворених, органичних ка отвореним, плуралним и пројектним идентитетима.

У ери *првог таласа* историјског развоја, тзв. пољопривредне цивилизације у традиционалним друштвима, доминирао је органични идентитет. И групно и персонално човек је себе дефинисао у знаку идеологије „крви и тла“, религије предака и традиције. Отуда говоримо о доминацији органичног идентитета, који је антејски био везан за тло и ограничени простор на коме се простирала одређена заједница (у лику рода, племена или народа), који је умногоме био у знаку колективистичке свести (монолитне неиздиференциране свести, затвореног, племенског, етничког или народног идентитета).

У ери *другог таласа* тзв. индустријске цивилизације и модерног друштва, који је радикално покренуо развој и диференцијацију друштва и облика друштвене свести – идентитет човека (људи) дефинише се сликом *човека на путу* (Хајдегер), у знаку је социјалне и просторне мобилности људи, грађанског и националног одређења. Речју, у теоријској конструкцији и „практичној“ социо-културној проузводњи идентитета доминира утицај националног и грађанског елемента између којих постоји коегзистенција и сукоби (спорења) у последња два века (XIX и XX).

У ери *трећег таласа* (А. Тофлер), тј. информатичке цивилизације, умреженог и флуидног друштва, када су знање, информација и мреже одлучујући фактори развоја, идентитети постају отворени, плурални, транснационални, транскултурни, глобални. Све се више у литератури говори о пројектном идентитету. Нове генерације су генерације пројекта, отворене према плурализму изазова будућности. Оне учествују у избору и самопроизводњи свог идентитета.

8. Свет, развој и *идентитет нових генерација данас* је све мање у знаку традиције, историје и „религије предака“, а све више у знаку изазова савремености и будућности. Будућност је она полуга и димензија која одређује садашњост (својевремено је писао Низбет у својим „Мегатрендовима“). За нове генерације човеков завичај није у прошлости, већ у будућности, писао је Ернест Блох, тај умни филозоф принципа наде. Снови, наде, визије, пројекти – све више де-

терминишу самопроизводњу идентитета човека, односно друштвених група у савремености.

Живимо у неспокојно доба *транзиционог хаоса и глобалних промена*, када се у свету одигравају тектонске смене цивилизацијских матрица развоја и парадигми сазнања – на путу од класичног индустријализма ка информатичком типу развоја и постиндустријској, постмодерној цивилизацији. Сва се та дубина противречја – сукоба између новог и старог и социокултурних промена – прелама кроз друштвену и индивидуалну свест и утиче на обликовање идентитета – персоналних и групних. Речју, бројни фактори у савремености утичу на појаву и егзистирање плуралних, слојевитих, изломљених идентитета појединаца и група тј. *прелазничких категорија*, који су разапети и левитирају између прошлости и будућности.

9. *Историја* је попут таласа (дугих и кратких валова – Ф. Бродел). Познавање законитости њеног кретања омогућује нам да избегнемо судбину понављача. Историју је, попут мегатрендова, као коње, лакше „јахати“ у правцу у коме су кренули (Ц. Низбет).

Историја, као динамичан, противречан процес, час се појављује у форми трагедија, час у форми комедија, писао је својевремено *К. Маркс*. По њему, *револуције* нису приватно изумеће и вештина револуционара, већ епохални процес радикалних промена начина производње и начина живота и глобалних историјских система. Револуција се од *антиреволуције* разликује по томе што је прва прогресивни, а друга регресивни процес. И по томе што прва омогућује развој и успон нових производних снага и равноправност социјалних шанси за већину грађана, а друга, без обзира на политичку реторику извођача њених радова, отвара пут рестаурацији, и доводи на власт привилеговану изабрану мањину, суспендујући бројна права већине становника. Историја је у том смислу једно противречно кретање са бројним успонима и падовима друштвених класа, са кружењем и суровом конкуренцијом политичких елита. Половичност у остваривању епохалних циљева и идеја једне револуције, пре или касније, нужно доводи до повратка назад и историјског рикверца, како би понављачи у историји имали нову шансу да поправе своје недоследности или да нова генерација, кроз стваралаштво, учини искорак из кризе коју су произвеле претходне друштвене класе и елите.

10. Ми живимо у исто време у *паралелним световима*. Разапети између прошлости, садашњости и будућности. *Тофлер*, између осталог, пише да становници савременог света живе не само у различитим режимима, већ и у различитим епохама, и то: 5% у будућности, 25% у садашњости и 70% у прошлости. Савремено светско друштво, посебно његове развијене земље у знаку су „*шока будућности*“, док су земље светске периферије у знаку „*шока прошлости*“. Отуда из оваквог шароликог начина технолошког развоја произвође-

ње различитих социјалних шанси, егзистенцијалних проблема и погледа на свет друштвених група у савремености.

Без обзира на технолошку умреженост савременог света, о коме је Мек Луан говорио као о „глобалном електронском селу“, због класних, регионалних и социјалних неједнакости, становници савременог света као да живе у различитим епохама: „златна милијарда“ у условима постиндустријске цивилизације, а остатак „лумпен планете“ у предмодерним облицима начина производње и живота.

Једна од главних противречности су регионалне и социјалне неједнакости. Оне проистичу из структурних узрока, различитих стратегија развоја и система расподеле друштвене моћи. Социјалне неједнакости (између богатих и сиромашних) у савременом свету преплићу се са регионалним (Север-Југ) и симболичким неједнакостима у расподели друштвене моћи. Бројне иницијативе и резолуције ОУН о помоћи неразвијенима, нажалост, не остварују се. Данас је однос између најнеразвијенијих и најразвијенијих региона света енормно висок, тако да је најнеразвијенијима потребно најмање три и по века да достигну степен развијености најразвијенијих. Без радикалне измене доминантне неолибералне стратегије развоја, која је довела до успона „капитализма катастрофе“ и која перманентно производи кризу, противречности и сукобе – тешко је очекивати промене у систему расподеле друштвене моћи, радикалан искорак у поље развоја и превладавање основних противречности и разрешавање бројних глобалних проблема у савремености.

11. *Глобализација* као епохални процес, на основу нових технологија и планетарне поделе рада, умрежила је светско друштво. Но без обзира на ту њену технолошку моћ, треба рећи, да она има многолико лице попут богиње Шиве, бројне димензије, а не само технолошку и комуникацијску, већ и економску, социјалну, политичку и културну. Ово јединство света, оличено у планетарној умрежености, због постојања класних монопола и баријера, у систему расподеле друштвене моћи, манифестује се у форми *асиметричне глобализације*. Наиме, глобализација се манифестује различито на положај различитих земаља центра, полупериферије и периферије, у зонама света Севера, односно Југа, као и на положај друштвених класа у националним и глобалним оквирима. У савремености доминира разобручени, мондијализовани мегакапитал и његове фракције, особито финансијска буржоазија, која је постала транснационална класа и која влада у коалицији са савременом политбирономијом, технократијом, војним и медијским магнатима и менаџерима као савременом хиперкласом. Из овакве структуре односа и композиције моћи, да се закључити да глобализација у савремености има и *Јанусово лице*, еманципаторско и поробљивачко. Отуда се с правом у контроверзним расправама о овом тоталном светском феномену, прави разлика

у теоријским приступима и практичном односу актера према овом процесу. Тако, на пример, *Д. Хелд* прави разлику између хиперглобалиста, скептика и трансформациониста; *Шолте* пише о радикалном, реформистичком и неолибералном концепту глобализације, а *Л. Склер* прави дисктинкцију између капиталистичке и социјалистичке глобализације. *У. Бек* прави дистинкцију између *глобализације* као објективно историјског процеса повезаног са успоном нових производних снага, *глобалитета* – као нове структуре која израста на тим производним снагама и *глобализма* као новог пројекта и поретка неједнакости и хегемоније.

Наша типологија глобализације је: на *неолиберални*, неоимперијални модел асиметричне глобализације и *асоцијативни*, неантагонистички тип глобализације. Такође, у литератури постоје поделе на: хиперглобалисте, антиглобалисте и радикалне алтерглобалисте.

Истичући да глобализација *није судбина* (И. Рамоне), већ израз кретања у развоју нових производних снага на основу нових технологија, сматрамо да је неопходно њене тековине повезати са еманципаторском борбом за нове друштвене односе, за измену система друштвене и симболичке моћи у свету, како би њене плодове уживали сви делови светског система и сви друштвени слојеви савременог човечанства. Садашњи неолиберални модел развоја у свету омогућује да глобализација фактички чини богатије све богатијим, а сиромашне све сиромашнијим.

12. *Глобално доба* у коме живимо је доба хипертехнолошке развијености производних снага и глобализације света, али и социјалног субразвоја и неолибералне хегемоније (М. Кастелс), где раскорак између ових сфера утиче на социјалдарвинизацију друштвених односа и дефицит солидарности међу људима. Све то скупа оставља човека усамљеним, људски осиромашеним и безначајним потрошачким бићем, малим киклопчићем и људићем испред огромног супермаркета, тог симбола потрошачког друштва, односно „друштва спектакла“.

13. *Глобализација света* није судбина, већ израз објективног историјског кретања производних снага друштва и тековина треће и четврте научно-технолошке и информатичке револуције, које су снагом нових технологија и глобалне поделе рада умрежиле свет и отвориле нова пространства за стваралаштво, комуникацију и слободу човека. Нажалост, задржани класни монополи у савременом друштву, учинили су да је систем расподеле друштвене моћи још увек антагонистички и да производи структурно-социјално и симболичко насиље, регионалне неједнакости и диспропорције у развоју, противречности и сукобе. Најизразитија је подела у области социјално-економског развоја на Север и Југ. Ове структурне неједнакости (социјалне и симболичке) изазивају нове облике подела и насиља и чине идентитет савременог човека противречним, који је разапет између глобалног и локалног, између ретрадиционализације и постмодернизације.

14. Из оваквог противречја света и његове расцепљене друштвене онтологије, формирана је не само специфична композиција локалних и транснационалних класа и слојева, већ и структура нових друштвених покрета и њихових елита. Оне изражавају дух времена и сукоб између старог и новог и снага *statusa quo*-а, оновремене облике класних и друштвених борби и културног рата између снага социјалне регресије и снага друштвеног прогреса и будућности света. На овом фону формиран су и *алтерглобалистички покрети*, који нису само покрети оспоравања савременог глобалног светског система и владајућег система расподеле моћи и доминације мега капитала, већ и протагонисти алтернативних пројеката будућег развоја. Они реafirмишу еманципаторско лице човека и нову *моћ идентитета* – радикалног оспоравања и алтернативних пројекта, односно визије да је могућ бољи, богатији и социјално праведнији и слободнији свет.

У овом контексту сукоба старог и новог и изградње нових идентитета настајућих друштвених покрета као да се обнавља јединство класног, националног и цивилизацијског у борби за измену савременог света и реafirмишу потенцијали вечно живе Марксове критичке мисли о друштву и перспективе његовог развоја. Наиме, *актуелна светска криза као да обнавља интерес за Марксову научну методологију* истраживања капитализма, његову „критику свега постојећег“, хуманистичку визију и еманципаторску мисију. Све више откривамо да *Маркс није био само мислилац деветнаестог века, већ и весник глобализације и визионар будућности човечанства*, као и да неки гносеолошки и деонтолошки постулати из његовог дела имају трајну методолошку и научну вредност. Подсетимо на неке од њих: корен човека је човек сам; у револуцији рада (технологије и развоју науке) треба тражити покретачку снагу стварања историје; ниједна формација не пропада, нити се нова рађа пре него што се не развију нове производне снаге које су „бабица“ новог друштва; слобода сваког појединца услов је слободе свих; друштво неће моћи наћи своју равнотежу све док се не почне окретати око сунца рада...; комунизам није стање, већ револуционарни покрет, који тежи да из предисторије човечанства (оличене у класној цивилизацији) омогући скок из „царства нужности“ у „царство слободе“, односно у праву људску историју; те да ће се будући нови начин производње радикално разликовати од претходне класне цивилизације по томе што није у функцији постварених циљева (профит изнад човека), него су му универзална, богата и слободна личност и самопроизводња човека највиши циљ друштвеног развоја.

15. Нове противречности светског глобалног капитализма све се више продубљују. Без обзира на актуелну „гимнастику“ финансијских експерата, представника нове политичке номенклатуре и спектакла глобалних медија, извесно је да се оне неће скоро превладати.

Наиме, ради се о *структуралној кризи дугог вала* – која изражава сукоб између нових производних снага – које тенденцијски инклинирају и воде ка заједници подруштвљеног човечанства и старо-нових монополских структура моћи, које желе да конзервирају савремени систем социјалне и симболичке моћи и одрже систем „експлоатације без границе“ и „империјализам без границе“. Речју, *савремена криза се не може превладати, уколико се не промени садашња неолиберална стратегија развоја* у свету и отвори пут ка социјалдемократској алтернативи друштвеног развоја, на чијој би се палтформи мотивисале све класе и сви делови човечанства у борби за развој, мир и солидарност у свету.

16. *Живимо у доба сумрака великих идеологија: либерализма и социјализма*. Година 1989, с правом је приметио И. Волерстин, означила је не само имплозију социјализма, већ и слом вредности класичног либерализма. Двеста година после Француске грађанске револуције враћају се на јавну сцену конзервативци у руху неолиберала и нове деснице, која под фирмом идеологије људских слобода и права, јединственог светског тржишта и извоза демократије, фактички реализује мондијализацију капитала, експлоатацију без граница.

17. Многи проблеми у савремености проистичу из „*недовршене грађанске револуције*“ и недоследности остваривања њених принципа у пракси, оних великих принципа револуционарног грађанства исказаних у слогану: *слобода, једнакост, братство*.

Отуда повратак неоконзервативизма и рестаураторске тенденције у политичкој и духовној сфери. Повратак на религиозне и филозофске погледе и идеологије из предмодерних заједница или, пак, оних насталих у зору грађанске револуције (Просветитељство, Кантизам...) или као отпор грађанској револуцији (конзервативни традиционализам). Бројни актери, покрети и појединци још нису стигли ни до Хегела и Маркса, с правом је упозорио луцидни филозоф Милан Кангрга. И без обзира на метеж идеја у савремености и привремени успон неоконзервативних идеја, мишљења сам да будућност припада грађанској и социјалистичкој левици, које су за отворено, плуралистичко, демократско друштво, равноправних социјалних шанси и чије снаге својим стваралаштвом, материјалним и духовним, отварају пут не само развоју нових производних снага, већ и уједињавању човечанства као солидарне заједнице равноправних народа и грађана.

18. У контексту схватања фактора социјалне динамике, ваља истаћи да и у ововременим условима *револуција рада*, представља главни демијург развоја друштва и човека. Наравно, данас се ради о новим актерима производних снага оличеним у улози интелектуалног рада и конкуренцији на тржишту сиве материје као новим облицима испољавања стваралачке човекове моћи.

Стога морамо подсетити на Марксову мисао – *за човека социјалисту, носиоца научног погледа на свет, људска историја није ништа друго него доказ самопроизводње човека и друштва посредством револуције рада*. Управо мислећи проблеме развоја из срца дијалектике начина производње и револуционарне улоге коју имају наука и технологија, могли бисмо рећи да Маркс није застарео теоретичар, већ мислилац будућности. Развој нових технологија и глобализација и њене импликације на динамику савременог друштва, као да потврђују Марксове прогнозе, без обзира на актуелну антикомунистичку халабуку и стигмацију Марксове мисли.

19. У освиту новог доба *грађанска револуција* изнедрила је, под утицајем покрета Модерне и Просветитељства универзалне принципе формулисане у слогану „Слобода, једнакост, братство“. У пракси она је остварила само политичке слободе, а запоставила борбу за једнакост. Зато више од два века у свету нема братства, већ трају спорови, нови ратови, поделе и мржње.

20. *Социјалистичке револуције* пробудиле су, али и изневериле наде милиона људи о праведном друштву једнаких. Бирокупатска контрареволуција нове политичке класе (црвене буржоазије – М. Ђилас) утрла је пут имплозији социјализма, који се деформисао у *псеудосоцијализам*. На тај начин и социјалисти и либерали су, после 1989. године, отворили пут повратку неоконзервативаца на јавну сцену.

21. *Постсоцијалистичка друштва* живе у транзиционом вакуму и хаосу, на размеђи између новог и старог света. Нажалост, велике илузије о демократији и слободи, без истинске борбе за социјалну једнакост људи, за социјалну правду показале су се великом обманом. *Неолиберална идеологија*, путем „доктрине шока“, утрла је пут успону „капитализма катастрофе“ (Н. Клајн). Избором неолибералне стратегије зависне модернизације новодемократске елите отвориле су *процес периферизације привреде, друштва и културе*, односно допринеле формирању зависних друштава у постсоцијалистичким друштвима у транзицији, посебно на Балкану. На делу су процеси историјске неоконзервативне рестаурације/антиреволуције који ће још задуго држати добар део ових земаља у стању социјалне регресије и контрамодернизације, без обзира на барокну политичку реторику текућих елита и њихових трубадура и трувера (псеудоаналитичара, нових идеолога, медиолога), који се у области симболичке комуникације баве новим спин-доктринарством, новим облицима „монтаже атракција“ и медијске манипулације.

22. *Социјалдемократија*, као концепција развоја и друштвени и политички актер, одиграла је амбивалентну улогу после Другог светског рата. Утрла је пут успону социјалне државе благостања, стратегијом социјалног и политичког партнерства допринела је изградњи мира у свету, односно мирољубивој коезистенцији народа и

држава, али и служила као потпора очувању капитал-односа. У савремености, у условима пост-хладног рата и пост-социјализма, највећи део социјалдемократских партија, у националним и међународним односима, позиционирале су се од леве у леви центар, а неки њени делови отишли су у десно, постајући коалициони партнер снага неолибералне контрареволуције у служби мегакапитала и његове неимперијалне улоге у ери глобализације.

23. *Постсоцијалистичка левица* је грађанска и неолиберална. Нажалост, она није социјалдемократска, већ американизована левица, дубоко интегрисана у поредак капитал-односа. И док социјалдемократе верују да је демократија у функцији слободе човека, докле неолиберали сматрају да је она у служби капитала; док први верују да је човек највиша вредност, други стављају „профит изнад човека“. Као таква, неолиберална левица је отуђена, како од интереса традиционалног радништва, тако и новог света рада, окренута мегакапиталу и урбаној средњој класи. Њен теоријски творац је Е. Гиденс, а лидери реализатори Тони Блер и Герхард Шредер, односно протагонисти тзв. *трећег пута* у савременим друштвеним променама.

24. За даљи *социјалдемократски развој* света неопходна је *обнова аутентичне левике*, без чијег моралног и политичког улога у оновременим борбама за хуману перспективу човечанства неће бити одлучујућег обрта и напретка. Но, за њено формирање и напредак неопходна је и нова научна анализа законитости друштвеног развоја у савременом свету на преласку из индустријског у информатичко друштво, нова анализа система репродукције капитал-односа, нових облика експлоатације и расподеле друштвене моћи, као и на тој основи изградња новог алтернативног програма развоја света, позиционирање нове левике и обликовања њене стратегије деловања у условима глобализације и информатичког развоја капитализма у савремености. Њена обнова данас је реално могућа ако њени идеолози и актери у *једној новој, аутентичној синтези повежу принципе либерализма и социјализма, односно борбу за слободу са борбом за социјалну једнакост у савремености*. Једино тако нова, демократска и слободарска левица може да поврати веру и наду нових генерација у социјализам са људским ликом, у борби за нову солидарност међу људима и народима света, у новој *револуцији солидарности* (Е. Морен) за уједињено човечанство као ново братство.

25. *Религија* је најстарији облик друштвене свести. У њој, као праматрици колективног памћења, нису само садржане истине Јеванђеља, већ су и похрањене и поруке предака. Упркос научнотехнолошком и цивилизацијском напретку, она се жилаво одржала, опстаје, јер изражава исконску антрополошко-психолошку потребу човека, чије биће није само рационално, већ и осећајно и верујуће. Човек је и homo religiosus, на основу религијских матрица Хантингтон из-

води разлике између цивилизација, а из њих и промене у демографској структури света – геополитички пројектује будући геокултурни сукоб цивилизација хришћанства и ислама у XXI веку, односно заступа тезу о неизбежности идентитарних и цивилизацијских сукоба. Насупрот њему, Волерстин и Хабермас пишу о настанку *постсекуларног доба* и могућности дијалога и сарадње, не само између различитих религија и цивилизација, већ и између секуларних и верујућих грађана, као и између филозофије и религије.

Без обзира на изазовност Хантингтонве теорије о неизбежности сукоба у XXI веку, она ће се показати једнако погрешном, као што је савремена пракса демантовала Фукујамину тезу о крају историје. Насупрот Хантингтону *сматрамо да су дијалог различитих култура и партнерство цивилизација будућност света*, истински пут мира, одрживог развоја, еманципације човека и човечанства. У том смислу, морамо се научити да респектујемо *Разлику* (различитост култура, цивилизација, идентитета), јер на њој почива живот, развој и опстанак човечанства. Она афирмише принципе љубави, културу мира насупрот култури мржње, насиља и смрти. Стога је не само племенито, него и нужно за опстанак и развој човека и човечанства изграђивати културу толеранције различитости што је предуслов културе мира, глобализације разумевања и солидарности у свету. У вези с тим, француски хуманиста *Жак Атали* пише о неопходности да се у условима глобалног, „умреженог друштва“ и настајуће „демократије без граница“ подижу нове катедрале вредности и грађани уче респекту културе различитости, а то значи да изграђују културу мира, без које нема културе живота, нити будућности човечанства.

26. *Социологија* се испилила из филозофије просвећености. Она се појавила као једна од тековина грађанске револуције. Како тврди Р. Арон, грађанска револуција остварила је две тековине: грађанина на плану политичке еманципације и настанак социологије као израз духовно-сознајне еманципације. Социологија се није могла родити пре грађанског друштва и процеса модернизације и секуларизације, које је оно за собом донело. Она се није могла родити као наука пре него је критички потиснута свест о религијској предестинацији и економском фетишизму. Она долази на свет, како каже *А. Турен*, са сазнањем да се друштво самопроизводи системом својих акција, те да оно није дар ни богова ни вођа. У том смислу, *А. Турен* социологију достојанствено дефинише као *критичку лектуру друштвене праксе*, која помаже људима да постану самосвесни актери који партиципирају у производњи свог друштва, самоодређењу своје еманципације и будућности.¹

¹ Опширније о томе у: А. Турен, *Postindustrijsko društvo/Za sociologiju*, Plato, Beograd, 1998, стр. 197-225.

Иако је социологија настала у оквиру нације у XIX веку, као глобалне заједнице, она је и сама у савремености под утицајем процеса глобализације, доживела глобализацију свог предмета, постајући наука о глобалном светском систему. Но, без обзира на ове метаморфозе, социологија као наука, позив и професија својом гносеолошком, деонтолошком и социјалном функцијом треба да служи Истини, Доброти и Еманципацији.

27. Упркос светским турбуленцијама, оличеним у револуцијама и антиреволуцијама, имплозији социјализма и антикомунистичкој граји, принципи Марксове филозофије развоја, хуманизације друштва и еманципације човека вечито ће живети, све док не обиђу свет и не постану делатна пракса нове историје подруштвљеног човечанства.

28. *Социологија*, као наука, настала је у XIX веку у оквиру националних и глобалних друштава. Она је данас и сама доживела глобализацију, како свог предмета тако и нивоа посматрања, односно научне анализе. Наиме, њен предметни оквир је данас глобални светски систем, као нова реалност умреженог, планетарног друштва. Отуда је *Робертсон* могао приметити да *социологија глобализације није исто што и глобализација социологије*.

29. *Глобализација социологије* и других наука у савремености води превладавању дисциплинарног хаоса, који доминира у савременом свету научних сазнања и отвара пут *глобологији/мондологији*, као трансдисциплинарној науци о свету и човеку. Ова, пак, кроз нову синергију и синтезу научних сазнања из свих области (природних, друштвених, хуманистичких наука) и филозофије омогућује нову интерпретацију света, друштва и човека, стварајући сазнајне, етичке и акцијске претпоставке – за интегрални, хумани и одрживи развој, демократизацију и хуманизацију друштва, развој човечанства као заједнице равноправних народа и грађана и еманципацију човека.

30. Социологија није *вредносно неутрална наука*. У том смислу слажемо се са Гулднеровом критиком која је изражена у његовом тексту *“Антиминотаур: мит вредносно неутралне социологије”* у коме је подвргао критици Веберову тезу да друштвене науке треба и могу бити вредносно неутралне, коју *„многи социолози још увек сматрају светим местом”*². Она као наука и позив, поред гносеолошке, има деонтолошку и социјалну функцију. Социологија и њени актери не живе у вакуму, нису припадници „слободно лебдеће интелигенције“ (К. Манхајм), нити су „света породица анђела“, која космополитски лети изнад света изучавајући га из птичје перспективе или, попут спецождера, у алхемијским лабораторијама, понајмање социјални геометри који се баве премеравањем процеса и односа у

² А. Guldner, *Za sociologiju*, Globus, Zagreb, 1980, стр. 11.

микроскопској анализи друштва. Социолози су и сами део структуре подељеног друштва. Свесно или несвесно, они деле одређени систем вредности и рефлектују, емитују групне интересе класа, слојева, група у којима партиципирају. Због тога је *Хабермас* тврдио да је социологија од самог настанка до данас *расцепљена наука*. Да су је једнако својатале снаге рестаурације, конзервације и снаге револуције, те да је она, као наука друштвене кризе, усмерена како на конзервацију и реформу, тако и на револуцију. Ваља, међутим, истаћи да се мера њене прогресивности не одређује њеном партијношћу, тј. односом социолога према центрима моћи, већ односом према истраживачким пољима и њиховом значају и улози у развоју производних снага и демократизацији друштва; тачније, њеном отвореношћу према изазовности нових друштвених појава, као и степеном методолошке објективности и критичности према појавама и актерима у друштву. *О специфичностима научног прогреса* и прогресивне науке писали су на свој начин Т. Кун и А. Ђили. Први – формулисањем улоге парадигме у научној револуцији, а други – указивањем на значај проблема, тј. научног поља, којима се истраживачи пионирски баве у науци, за развој друштва.

31. Имајући у виду суштину социологије као науке, позива и професије, *задатак је социолога* да развију у себи посебан квалитет духа, како истиче Р. Милс, да би се успешно користили категоријом друштвене структуре у социолошкој анализи, без које нема способности *социолошке имагинације*, која омогућује социолозима да схвате *историју и живот појединаца, као и њихове узајамне односе у условима датог друштва*³, односно да сваку појаву проучавају као производ и произвођача. Социолошка имагинација оспособљава истраживача да поједине појаве, индивидуалне и колективне, личне тешкоће и јавне проблеме, проучава у ширем контексту, откривајући њихове структурне узроке и значења. Социологија открива, иза нормативног поретка и феноменологије свакидашњег живота, „*невидљиво друштво*“ (А. Турен) и латентне функције, скривено значење друштвених појава. Ако социолошким анализом не дођемо до открића закона репродукције друштвеног живота, система расподеле друштвене моћи, онда она постаје позитивистичка социографија, социологија фрагмената, *социологија без друштва*. Социолошка анализа, заснована на *интегралној парадигми* (Ж. Ригер), мора у методолошком приступу да користи како научну употребну моћ квантитативне методе, тако и квалитативне анализе, јер тек у том јединству она даје потпуну научну анализу, продубљен захват или увид у структуру и динамику друштвених појава и друштва као тоталитета.

³ R. Mils, *Sociološka imaginacija*, Plato, Beograd, 1998, стр. 10-15.

Стога А. Турен, у својој акцијској социологији, с правом њену функцију дефинише као критичку рефлексију о друштвеној пракси и деловању друштвених актера, подвлачећи да се социологија у својој праксеологији и сама диференцирала на партиципативну и конфликтну социологију, односно на функционалистичку и радикално еманципаторску. У контексту обнове њене сазнајне и социјалне улоге. А. Турен истиче да социологија резултатима својих сазнања и истраживања помаже да друштво рационално самоспозна своје проблеме, законитости функционисања и да помаже ангажовању друштвених актера у друштвеним променама.

Највећи амерички и савремени социолог, *И. Волерстин*, пишући о критичкој улози социологије у савремености, истиче да она треба да служи *Истини и Доброти* (социјалној правди), додали бисмо и *Еманципацији*. Све нам ово говори да позив социолога одређују не само уско методолошки принципи из гносеологије, већ и етички, аксиолошки и деонтолошки постулати, којима се (попут Кантовог моралног императива) социолог мора руководити у својим истраживањима друштва и човека и посланству своје професионалне мисије.

Завршили бисмо ове маргиналије о позиву социолога цитирајући мисао А. Гулднера из његове студије *За социологију*: „*Остварена у складу с мојим схватањем социологија би, са једне стране требала да буде дисциплина која помаже човеково ослобађање. С друге стране, била би циљ по себи, отеловљујући прадавну људску тежњу за сазнавањем самога себе. Ако то није велики захтев, ништа није. Ако то није частан посао, ништа није часно*“.⁴

32. У великим преображајима савременог света извесно је, без обзира на садашњу дефанзиву не само левице, већ и науке и интелектуалаца у свету, очекивати обнову њихове аутентичне улоге и мисије у свету. И као што су о *интелектуалцима* исписане велике речи хвале (да су они морална савест свог времена; да је њихова критика својеврсна детоксикација и деконтаминација јавности, а њихова мисао „вечита свежина света“) треба рећи да и они могу покаткад (као што показује и наша савременост) да задремају попут старог Хомера, па чак и да издају наде грађана и народа, о чему је својевремено писао *Жил Бенда* у свом спису „Издаја интелектуалаца“. Такав пример данас имамо у псеудомондијализму и новој *интелигенцији зла* (Ж. Бодријар), чији су протагонисти у функцији новог светског поретка, неконтролисане мисије мега капитала односно неоимперијализма. А када интелектуалци издају себе, своје хуманистичке идеале и еманципаторске принципе, онда се они претварају у погубне троваче јавности, у интелигенцију зла. О тој заказалости, проституи-

⁴ Опширније о томе видети у: А. Guldener, *Za sociologiju*, Globus, Zagreb, 1980.

саности интелектуалаца пред бауком велике звери, великом брату у савременом свету, писао сам у песми „А Сократ ћути“:

Чујем
 Ратне бубњеве
 Нови крсташи
 Поново освајају Јерусалим
 Разапну Христу
 А Сократ
 Ћути

Циници веле
 Пијан је
 Од Кока коле

33. Завршавајући ове маргиналије о свету, човеку и друштву пледоајеом за нову концепцију социјалдемократског развоја друштва у служби дијалога и мира и партнерства различитих култура и цивилизација, присећам се како сам у околини Вајмара, у Немачкој, на једном споменику у градском парку, прочитао мудре Гетеове речи: АЛЕ (*све пролази*).

Оне делују као опомена и утеха: *све је пролазно, само је пролазност вечна*.

Хераклит је тај вечни логос дијалектички изразио речима *Пάντα εἶναι*.

Све је пролазно! (Гете). Alles ist Vergänglich! (Goethe).

ЛИТЕРАТУРА

- Turen, Alen. 1998. *Postindustrijsko društvo/Za sociologiju*. Beograd: Plato.
 Guldner, Alvin. 1980. *Za sociologiju*. Zagreb: Globus.
 Mils, Rajt. 1998. *Sociološka imaginacija*. Beograd: Plato.
 Mitrović, Ljubiša. 1997. *Sociologija*. Beograd: Institut za političke studije.

Ljubiša Mitrović, Niš

SOCIOLOGICAL MARGINALIA RELATED TO THE DIALECTICS OF THE WORLD, MAN AND SOCIETY

Summary

The paper discusses sociological marginalia related to the world, man, identity, society and history. The analysis focuses on the key philosophical and sociological questions, that are here synthetically approached, and critically formulated and interpreted.

The paper emphasises the engaged role sociology plays in the contemporary world, and urges for this scientific discipline, which critically evaluates society, to serve the Truth, the Goodness and Emancipation, ie. a rational self-knowledge of society, so as for the agents of various social processes to be able to take part in its self-production.

Key words: Man, Identity, Society, History, Globalisation, Sociology